

Людмила Хмельницька

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії і культури України

та спеціальних історичних дисциплін,

Державний вищий навчальний заклад «Пере-

яслав-Хмельницький державний педагогічний

університет імені Григорія Сковороди»

(Переяслав, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2482-4322>

Електронна пошта: ludmylahm@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВЛАДИ КОШОВОГО ОТАМАНА ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО

У статті висвітлено політико-адміністративну діяльність останнього кошового отамана Запорізької Січі П. Калнишевського у контексті суспільно-політичних процесів в Україні XVIII ст. Зокрема, розглянуто основні етапи формування інституту влади кошового отамана П. Калнишевського в світлі боротьби за відстоювання прав Запорозької Січі шляхом депутацій до імператорського двору та боротьби з гайдамацьким рухом. Визначено постать кошового отамана як непересічного козацького лідера, вдалого адміністратора, мудрого дипломата, що стояв на сторожі запорозьких звичаїв, прав та вольностей козацьких, був поборником ідеалів козацької свободи в непрості часи неприйняття Російською імперією самостійницьких прагнень козацтва.

Ключові слова: *кошовий отаман, Запорізька Січ, козацькі депутації, гайдамацький рух, влада.*

Постановка проблеми. Починаючи з 90-х років ХХ століття невпинно зростає інтерес як суспільства так і окремих сегментів науково-дослідної галузі до вивчення та подальшої інтеграції в сучасну площину людино-вимірної історії, через призму дослідження окремих героїчних по-

статей в історії українського народу, що своїми діями прислужилися відродженню державності та формуванню військової могутності України. В цьому контексті визначне місце належить Запорозькій Січі. Саме ця організація українського козацтва була в XVI–XVIII ст. нездоланною

перепорою на шляху до поневолення українського народу та поклала початок відродження української державності та українського війська, а після ліквідації 1764 р. гетьманства Січ лишалася єдиним краєм, де ще зберігалася автономія та демократичні традиції. Дослідження історії Запорозької Січі, останнього періоду її існування — є важливим і актуальним. Науково-дослідна галузь історичної науки неодноразово довела, що будь-які історичні процеси значною мірою опосередковані фактором впливу людської особистості, адже проходячи через світогляд людини та суспільно-історичний процес так чи інакше відчуває на собі вплив цієї особи. І в цьому розумінні історія України, кожен її період, в тому числі й часів існування Нової Січі, персоналізована. Такою славетною постаттю для Нової Січі був останній кошовий Петро Калнишевський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представленій проблемі дослідження в тій чи іншій мірі стали в нагоді праці М. Аркаса (Аркас, М. 1990, 456 с.), С. Бондаренка (Бондаренко, С. 2019, с. 8–9), О. Вертіль (Вертіль, О. 2011, с. 17), В. Гітіна (Гітін, В. 2009, 336 с.), В. Грибовського (Грибовський, В. 2004, 128 с.), Д. Дорошенка (Дорошенко, Д. 1991, 576 с.), А. Коцура (Коцур, А. 2004), Г. Коцур (Коцур, Г. 2019, 483 с.), І. Крип'якевича (Крип'якевич, І. 1990, 520 с.), Ю. Мицика (Мицик, Ю. 1992, с. 2–6), О. Олійника (Олій-

ник, О. 2019, с. 22–29), Д. Яворницького (Яворницький, Д. 1990, 583 с.) та ін.

Мета розвідки: з позиції сучасної історичної науки неупереджено та незаангажовано політичною кон'юнктурою висвітлити та проаналізувати основні етапи формування інституту влади та напрямки політико-адміністративної діяльності останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського.

Виклад основного матеріалу. У XVIII ст. українська державність Запорозької Січі зберігала свою силу, проте значною мірою ґрунтувалася на давніх традиціях та історичному минулому українського народу. Уже в другій половині XVI ст. козацька республіка посідала провідне місце в історії українського народу у його визвольній боротьбі. Після Переяславської ради і створення української держави — Гетьманщини, Запорозька Січ зберігала в її межах автономію та залишалась носієм державності, протягом кількох десятиріч впливаючи на суспільно-політичне життя України.

Політична автономія з демократичними порядками — частим проведенням рад, на яких вирішувалися найголовніші козацькі справи, виборністю старшини, місцевим самоврядуванням, своїм судом, — все це було антитезою російському самодержавству. Проводячи політичну ліквідацію автономії України, імперський уряд, не міг обминути і Запо-

рожжя. Проте, зовнішньополітичні та військові інтереси не давали можливості царизмові одразу здійснити цей вирок. Січ була скасована через 15 років після ліквідації Гетьманщини (Аркас, М. 1990, с. 54).

Навколо постаті останнього кошового отамана П. Калнишевського існує чимало нез'ясованих обставин. Історики досі сперечаються навколо дати та місця його народження, а також невідомими залишаються обставини його життя до того часу, як він прийшов на Запорозьку Січ. Юнаком іще застав П. Калнишевський гетьманування І. Мазепи, був свідком виступу запорожців на чолі з К. Гордієнком проти московської тиранії та їх вимушеного вигнання. Був сучасником гетьманів І. Скоропадського, П. Полуботка, Д. Апостола й К. Розумовського. Перші відомості про Петра Івановича Калнишевського датуються тільки 1754 р., коли йому було близько п'ятдесят років. Про ранній період його життя відомо дуже мало. Народився 1691 р. у с. Пустовійтівка (нині Роменського району Сумської області). Щодо його походження існує кілька версій. Зокрема, за однією — він був дворянином, за іншою — походив з козацько-старшинського роду Лубенського полку (Аркас, М. 1990, с. 59).

П. Калнишевський був старшим сином козацької вдови Агафії. Священником Миколаївської церкви в Смілі був брат Калнишевського Семен Іванович. Петро мав також і сестру,

яка була заміжня за козаком Лук'яновичем із с. Троцівка на Лохвиччині. У Петра Калнишевського був племінник, Йосип Калнишевський, котрого він призначив полковником Кодацької паланки. По жіночій лінії родичами Петра Івановича були Воротеляки, оскільки племінниця Калнишевського була заміжня за хорунжим Лубенського полку Стефаном Воротеляком (Крипякевич, І. 1990, с. 28). Д. Яворницький зазначив одного з представників цієї родини М. І. Вертильяка. Однак траплялися деякі курйози в біографії П. Калнишевського. Зокрема в 1768 р. він отримав листа від Григорія Швеця (Крип'якевич, І. 1990, с. 31). Останній звертався до Калниша як до «дядюшки» і називав себе його племінником. За його версією, він мешкав у Сумах, приходився сином Агафії, нібито однієї з сестер Калнишевського, що проживала в Роменській сотні в с. Пустовійтівка. Однак, як відомо, Агафією була його мати, а сестер він мав лише одну (Крип'якевич, І. 1990, с. 42).

Крім Ромен та Пустовійтівки, родинні зв'язки П. Калнишевського тяжіли до сотенного містечка Лохвиці Лубенського полку. У 1763 р. до П. Калнишевського звернулася лохвицька громада з проханням допомогти побудувати нову церкву на місці тієї, що згоріла у 1748 р. Листування з приводу будівництва церкви та інших прохань мешканців Лохвиць тривало по 1771 р.; документи лис-

тування накопичилися в Архіві Коша в окрему справу обсягом у 230 аркушів (Коцур, А. П. 2004).

П. Калнишевський, будучи вже кошовим отаманом, неодноразово відвідував Лохвицю. Зокрема, у 1766 р. він гостював у лохвицького протопопа Корнія (Корнелія) Кривецького, а два роки згодом вдова цього священника попрохала кошового допомогти відремонтувати дзвіницю села Западинці Лохвицької сотні. Родичі П. Калнишевського переселилися з Правобережжя до Гетьманщини на початку XVIII ст. і мешкали на Роменщині та в Лохвиці. Викликає сумнів датування народження останнього кошового 1690 або 1691 р. Ця дата виведена дослідниками, виходячи з напису на могильній плиті, встановленій 53 роки згодом після смерті П. Калнишевського. У епітафії зазначено, що він помер у 1803 р. у віці 112 років (Коцур, Г. Г. 2019, с. 113). На момент звільнення, у 1801 р. російські урядовці умовно визначили його вік 110 роками, зваживши на надзвичайно старечий вигляд цього в'язня. Ще Д. Яворницький сумнівався в точності цих даних, вважаючи, що П. Калнишевський і сам не знав, скільки йому років, і що мало ймовірно, щоб «85-летний старець управляв вільною ватагою запорозьких козаків». Отже, визначення віку П. Калнишевського 112 роками має виключно соловецьке походження і не підтверджується документами. Зате більше певності маємо щодо дня

народження, ув'язавши його з днем Св. Петра, що відзначався в останній декаді червня (Коцур, Г. Г. 2019, с. 114). Так чи інакше, але перед тим як прийти на Запорожжя, П. Калнишевський був тісно пов'язаний з гетьманською старшиною Лубенського полку, дружні стосунки з якою він підтримував у часи свого кошівства на Січі. Хоча висновку, що він належав до старшини Лубенського полку і потрапив на Запорожжя в зрілому віці, суперечить легенда, наведена Д. Кулиняком і записана в 1970 р. у с. Пустовійтівка, за якою П. Калнишевський прийшов на Січ восьмирічним хлопцем. За цією легендою, він був сином козацької вдови Агафії. Маленький Петрик пас худобу за селом, коли зустрів запорожців; ті дали хлопцю запалити козацької люльки, і він, відчувши дух козацької вольниці, подався з ними на Запорожжя. Далі він пройшов шляхом від козацького джури до яскравого представника запорозької старшини (Коцур, Г. Г. 2019, с. 116).

Досить складно прослідкувати всі етапи кар'єрного сходження П. Калнишевського на Січі, однак із джерел цілком зрозуміло, що на початок 1760-х він уже користувався великим впливом серед козацької старшини і з його думкою козаки рахувалися. Так, «Довідник з історії України» подає своєрідну хронологію перебування П. Калнишевського на різних посадах. Зокрема протягом 1752–1761 рр. він був похідним полковни-

ком, водночас з 1754 по 1761 рр. — військовим осавулом, а в 1762 р. він уперше обирається кошовим отаманом Запорозького війська.

У вересні цього ж року разом з військовим писарем І. Глобою він зустрічався з царицею Катериною II. Ймовірно, що певне упереджене ставлення імператриці до П. Калнишевського зіграло свою роль у його усуненні з посади. У цей час царський уряд скасував вибори в Запорозькій Січі, тому її керівництво обирали, як правило, не на загальновійськових радах як колись, а на сходах старшини, де здебільшого затверджувалися рекомендовані царицею кандидатури. Про це пише П. Єфименко, який серед причин, коли протягом трьох років П. Калнишевський не обирався кошовим, називає його популярність серед «благоразумних казаків» і відсутність авторитету серед «партии простонародной».

Яскравим свідченням цього була «Справа про самовільне обрання козаками отамана Коша Запорозької Січі Калнишевського», розпочата 12 лютого і завершена 16 березня 1765 р. — понад місяць спеціальна слідча комісія розслідувала цей вияв «зухвалої непокори і сваволі» запорожців (Архів Коша Запорізького, 1992, с. 22). З огляду на майбутню війну з Туреччиною, Катерина II тимчасово змирилася із самовільним обранням П. Калнишевського кошовим. Вона визнала його на цій посаді, враховуючи авторитет серед

козацтва. П. Калнишевський стає кошовим отаманом вдруге й остаточно — аж до знищення Запорозької Січі.

Взагалі влада кошового отамана над січовим товариством трималася виключно на авторитеті та силі особистості конкретної людини. Цим визначалася та межа, до якої волелюбне козацтво могло визнавати над собою будь-яку владу й погоджуватися на регламентацію своєї поведінки обмеженнями, що походили від владних прерогатив кошового отамана. Козацьке звичаєве право регламентувало владу кошового. Як зазначав Д. Яворницький, кошовий отаман об'єднував у своїх руках військову, адміністративну, судову та духовну владу. У воєнний час кошовий був головним командиром, фельдмаршалом війська й діяв як необмежений диктатор: він міг викинути непокірного за борт човна або ж тягнути його, з мотузком на шії, за важким обозом (Яворницький, Д. 1990, с. 33).

О. Олійник зазначав, що, незважаючи на таку, на перший погляд, необмеженість влади кошового отамана, в усіх найважливіших справах він не міг самовільно приймати рішення (Олійник, О. 2019, с. 23). Ці питання розглядалися і приймалися по них рішення на раді — «як громада скаже на раді, так він мусив робити». Отамана вибирали на один рік, якщо він в чомусь провинився, то рада скидала його і до року, а коли справлявся зі своїми обов'язками, то міг бути обра-

ний на наступний термін. У мирний час кошовий отаман був «конституційним володарем» Запорозжя, тому керував усіма областями козацьких вольностей з їхніми паланками, селами, зимівниками й бурдюками; виконував роль верховного судді над усіма, хто завинив, і злочинцями, й тому карав винуватих за провини й визначав покарання злочинцям; вважався «верховним начальником» запорізького духовенства, а тому приймав і призначав духовних осіб із Києва в січову й паланкові церкви, залишав або повертав їх назад.

Найголовніші питання вирішувалися на загальній козацькій раді, де щорічно обирали кошового й старшину. За присутності козаків на колі зачитувалася кореспонденція Коша, документи дипломатичного листування, обговорювалися питання внутрішнього управління та зовнішньополітичної орієнтації. Кожний рядовий козак міг контролювати дії старшини, схвалювати або опротестовувати рішення козацьких урядовців. Кошовий отаман усі питання вирішував за згодою та з відома всього товариства.

На відміну від прагнень сіроми, значне козацтво надавало перевагу стабільній та довгостроковій владі кошового, що обирався з олігархічного кола січової старшини. Звідси — намагання старшини і значних козаків скасувати щорічні вибори, створити надійні гарантії власному статусу і закріпити своє привілейо-

ване становище правами на кшталт польської шляхти та російського дворянства. За попередників П. Калнишевського — кошових отаманів Я. Ігнатовича, О. Білицького, Г. Федорова — загальна військова рада втратила колишнє значення і була витіснена сходками курінних отаманів, військової старшини, а також «старих» або «значних» козаків (Мицик, Ю. 1992, с. 3).

Старшина неодноразово порушувала питання перед російськими урядовцями щодо реформування Війська Запорозького за зразком Війська Донського, завдяки чому кошовий і старшина були б незмінні. За часів П. Калнишевського проекти реформ на Запорозжжі, зі скасуванням виборності кошового і старшини та призначенням козацьких урядовців російським урядом, розробляв військовий писар П. Чернявський (Мицик, Ю. 1992, с. 4). Так, намагання запровадити певні нововведення в Запорозькій Січі стосовно виборів генеральної старшини активно робили російською владою протягом 1750-х років. Зокрема, указом від 19 липня 1753 р. царський уряд заборонив вибори старшини в Запорозькому війську. Проте цього указу не реалізовано, і звичай обрання старшини, всупереч бажанням уряду й козацької верхівки, зберігся. Урядова влада не хотіла погодитись з цим і в лютому 1755 р., під час перебування в Петербурзі запорозької делегації в зв'язку з земельними справа-

ми, знов порушила це питання. Один з делегатів писав до Січі, що петербурзькі вельможі «за зміну в Кіш командира так стараються, щоб по-їхньому було», тобто, щоб старшини були незмінюваними. Разом з цим вельможі погрожували: «Якщо після надісланих розпоряджень перед цим ще запорожці не послухають» (Вертіль, О. 2011, с. 17), то вони викличуть значний гнів.

Скасувати вибори на Запорозжжі та реорганізувати Військо Запорозьке поряд з центральним урядом прагнули також провінційні урядовці. Наприкінці 1755 р. Київська губерньська канцелярія доручила секунд-майору Ф. Федцову вирушити на Січ і розпочати таємні перемовини з старшиною. Прибувши туди, Ф. Федцов за допомогою начальника запорозьких церков ієромонаха Теодорита поставив перед військовою старшиною питання, чи бажає вона бути незмінюваною. Кошовий отаман Г. Федорів звелів переказати Ф. Федцову, що він немає щодо цього особливого бажання, в разі появи такого указу її величності, він згідний буде його виконувати. Одночасно він хотів знати, чи має Ф. Федцов відповідний указ про це, і висловив побажання зустрітись з секунд-майором особисто. 17 грудня, як писав Ф. Федцов губернаторові, він відвідав кошового отаман і з ним мав таємну розмову. Виявилось, що Кіш вже неодноразово ігнорував укази від Київської губерньської канцелярії про скасування

виборів і запровадження незмінюваності старшин (Бондаренко, С. 2019, с. 7). Проте останні, побоюючись бурхливої реакції козаків, не оголошували цих указів на раді, а передавали їх до військового архіву. Вже 5 лютого 1756 р. на старшинській нараді було ухвалено рішення в напрямку скасування виборів, зробивши незмінюваною посаду кошового отамана (Бондаренко, С. 2019, с. 8).

У рішенні сходки зазначалося, що для запровадження «для державної та загальної військової користі кращих порядків» старшина повинна жорстоко карати всякого, хто б насмівився порушити чи ослуhatися цієї резолюції (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 23). Причину зміщення П. Калнишевського з посади на січневій раді 1763 р. слід шукати в гострому протистоянні козацьких угруповань на Січі, коли вплив сіроми на загальній раді 1763 р. спричинив до обрання кошовим Г. Федорова, а наступного року П. Федорова. Це були люди поважні, яким вже неодноразово доводилося тримати булаву Коша. Але через похилий вік вони вже не виявляли особливого шанобства. Тому й їхнє обрання для обох козацьких угруповань становило вимушений і тимчасовий компроміс (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 24). Проте російський уряд не влаштували такі тимчасові компромісні фігури, котрі змінювались кожного року і не мали сили виконувати завдання, що ставилися Кошу запорозькому. Через

нестабільну ситуацію на кордонах з Туреччиною царат особливо клопотався, щоб зміцнити владу кошового над норовливим запорозьким товариством і водночас збільшити його залежність від своєї прикордонної адміністрації (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 25).

Задля цього уряд намагався заборонити вибори кошового та старшини. Особливо ускладнилася ситуація на порубіжжі після того, як у 1758 р. кримський престол зайняв войовничий Гірей-хан, котрий постійно погрожував відновити татарські набіги на російські володіння. У 1759 р. він переселив єдичкульських ногайців до самих запорозьких кордонів, що спричинило численні суперечки між єдичкульцями та запорожцями, які часто переростали в збройні сутички та взаємні грабунки (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 26).

Царським указом у серпні 1763 р. козацькому товариству рекомендовано: «кращому управлінню та утриманню в доброму порядку Війська Запорозького може посприяти те, коли отаман кошовий та інша старшина цього війська не будуть так часто змінювані, як це було раніше, відтепер і надалі без важливих причин і не були замінені права та укази наші новими, а лише тоді, коли в таких змінах буде потреба, тоді потрібно буде вибирати на їхні місця нових згідно з попереднім звичаєм представляти їх через гетьмана малоросійського до нашої милостивої до конфірмації».

На додаток до традиційних регалій Катерина II надіслала кошовому золоту медаль у 50 червоних, яку він мусив постійно носити як апробований царцею знак своєї влади (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 27).

Це посвідчував напис на медаль: «Ця медаль пожалувана Війська Запорозького кошовому отаману в знак імператорської до всього Запорозького Війська милості за їхню вірність...». На думку В. Грибовського, цю медаль не потрібно розглядати як нагороду за певні заслуги, вона мала на меті інше: виокремити кошового отамана з решти козаків та зміцнити легітимність його влади (Грибовський, В. 2004, с. 35).

Наступ імперської влади на козацькі вольності та втручання у внутрішні справи Коша активізувалися після указу від 10 листопада 1764 р., яким Катерина II оповістила про скасування гетьманства. Управління Лівобережною Україною передано відновленій Малоросійській колегії на чолі з генерал-губернатором Малоросії П. О. Румянцевим. Останньому доручалося підготувати ліквідацію рештків автономії Лівобережної України й запровадити загальнодержавну систему управління. Відновлення Колегії спричинилося до посилення тиску на Запорожжя. Колегія нехтувала правом Запорозького війська на самоврядування, прагнучи звести його нанівець, збільшувала військові та інші повинності, вимагала видачі втікачів, посилювала на Запорожжі

урядові залоги й засновувала нові укріплення (Архів Коша Запорізького. 1992, с. 29–30).

Наскільки все це зачіпало інтереси Запорозького війська, можна судити з наказів запорозьким депутатам в Комісії нового уложення 1767 р. В наказах йшлося про необхідність негайного виведення з Запорожжя урядового війська і знищення «влаштованого при р. Самарі Старо-Самарського, Новосічинського, Каменського і Беркутського ретраншементів, редутив Микитинського, Сокольського, Кодацького та фортеці св. Єлизавети...» (Дорошенко, Д. 1991, с. 21).

Звільнитись від тяжкої егіди Малоросійської Колегії кошовий отаман П. Калнишевський сподівався шляхом повернення війська у відомство Колегії Закордонних справ. З цього приводу накази вимагали (мовою оригіналу) «Запорожскому войску по-прежнему быть под ведомством ... Коллегии Иностранных дел», вказуючи в той самий час йому «быть под ведомством Малороссийской Коллегии ... несходственно» (Дорошенко, Д. 1991, с. 22). Однак, на виборах 1764 р. під тиском сіроми кошовим обрано 80-річного П. Федорова, отамана Канівського куреня. Цей стомлений віком чоловік неодноразово прохав козацьке товариство позбавити себе такої непосильної відповідальності, та сірома вперто наполягала на його кошівстві. Тоді він звернувся до президента Малоросійської колегії

графа П. Румянцева, прохаючи про увільнення з посади кошового, на що отримав категоричну відмову (Дорошенко, Д. 1991, с. 25).

Остаточо закріпившись при кошівській булаві, П. Калнишевський став призначати на ключові посади у Війську Запорозькому тих козаків, які у своїх господарських справах, кар'єрному зростанні й добробуті завдячували тільки йому особисто. Спершу його помічниками стали військовий суддя Павло Головатий, котрий був перед тим військовим суддею, а також військовий писар І. Глоба, який до того служив писарем на перевозах та зажив слави серед запорожців «найрозумнішого козака у війську» (Дорошенко, Д. 1991, с. 27). А. Головатий, перш ніж стати військовим писарем, служив у команді «молодиків при боні кошового», був козаком Кущівського куреня, згодом став писарем Самарської паланки, потім старшиною у Коші, допомагаючи по канцелярській справі військовому судді та кошовому під час військових походів, а на 1768 рік вже бачимо його на посаді військового писаря (Гітін, В. 2009, с. 123).

Рідний для колишнього військового старшини П. Калниша Кущівський курінь став відрізнятися від решти своїм привілейованим становищем, зокрема Г. Потьомкін у листі до П. Калнишевського називав його «головним в Січі куренем» (Дорошенко, Д. 1991, с. 28). Незмінним управителем величезного госпо-

дарства Калнишевського протягом 20 років залишався Тарас Чорний. У лютому 1775 р. він привіз із Петербурга литаври, люб'язно подаровані козацькому товариству Г. Потьомкіним (Гітін, В. 2009, с. 124).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, дослідження та ґрунтовний аналіз основних етапів формування інституту влади та напрямків політико-адміністративної діяльності останнього кошового отамана Запорізької Січі П. Калнишевського значною мірою прислужилися не лише науково-дослідній сфері але й побудові сучасного інструментарію

владних інституцій та реформуванню окремих галузей, з урахуванням традиційних форм та методів державотворчої практики попередніх поколінь. Людиновимірність та державоцентризм, з позиції історичного досвіду та спираючись на приклад відданого служіння національним інтересам П. Калнишевського є тими соціальними орієнтирами, які мають стати дороговказом до побудови незалежної правової національної держави Україна. На сьогодні спадщина П. Калнишевського не вивчена достатньо ґрунтовно, а тому дана тема має всі перспективи її подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Аркас, М. (1990). *Історія України-Руси*. Київ: Вища школа, 456 с.
- Архів Коша Запорозького (Приватне листування Петра Калнишевського). (1992). *Киевская старина*. № 3, с. 21–67.
- Бондаренко, С. (2019). Золоті імена Сумщини: сотні відомих людей, які прославили нашу область. *Панорама*. № 3, с. А8–А9.
- Вергіль, О. (2011). Благодать від Великого Українця. *Урядовий кур'єр*. № 191, с. 17.
- Гітін, В. (2009). *Видатні постаті козацької доби: вчинки, шляхи, долі*. Харків: Торсінг плюс, 336 с.
- Грибовський, В. (2004). *Кошовий отаман Петро Калнишевський*. Дніпроперовськ: Пороги, 128 с.
- Дорошенко, Д. (1991). *Нарис історії України*. Львів: Світ, 576 с.
- Коцур, А. П. (2004). Останній кошовий (маловідомі сторінки звитяги, добродієства і мучеництва останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського. *Свобода слова*. 19 серп.
- Коцур, Г. Г. (2019). *Петро Калнишевський: Нескорений духом*. Київ, Переяслав-Хмельницький: Книги — 21, 483 с.
- Крип'якевич, І. (1990). *Історія України*. Львів: Світ, 520 с.
- Мицик, Ю. (1992). Історія українського козацтва: актуальні проблеми досліджень. *Київська старовина*. № 3, с. 2–6.

Олійник, О. (2019). Хутірське козацьке господарство та його вплив на формування психологічного типу запорожця. *Питання історії України: Історико-культурні аспекти: Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ, с. 22–29.

Яворницький, Д. (1990). *Історія запорозьких козаків*. Київ: Наук. думка, 583 с.

REFERENCES

Arkas, M. (1990). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Russia]. Kyiv: Vyscha shkola, 456 s. [in Ukrainian].

Arkhiv Kosha Zaporozkoho. (Pryvatne lystuvannia Petra Kalnyshevskoho) (1992). [Archive of the Zaporozhian kosh (Private correspondence of Peter Kalnyshevsky). *Kyevskaia staryna*. № 3, s. 21–67. [in Ukrainian].

Bondarenko, S. (2019). Zoloti imena Sumshchyny: sotni vidomykh liudei, yaki proslavyly nashu oblast [Golden names of Sumy region: hundreds of famous people who glorified our region]. *Panorama*. № 3, s. 28–29. [in Ukrainian].

Vertil, O. (2011). Blahodat vid Velykoho Ukraintsia [Grace from the great Ukrainian]. *Uriadovyi kurier*. № 191, s. 17. [in Ukrainian].

Hitin, V. (2009). *Vydatni postati kozatskoi doby: vchynky, shliakhy, doli* [Outstanding figures of the cossack era: deeds, ways, destinies]. Kharkiv: Torsinh plius, 336 s. [in Ukrainian].

Hrybovskiy, V. (2004). *Koshovyi otaman Petro Kalnyshevskiy* [Kosh ataman Petro Kalnyshevsky]. Dnipropetrovsk: Porohy, 128 s. [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (1991). *Narys istorii Ukrainy* [Essay on the history of Ukraine]. Lviv: Svit, 576 s. [in Ukrainian].

Kotsur, A. P. (2004). Ostannii koshovyi (malovidomi storinky zvytiahy, dobrochynstva i muchenystva ostannoho koshovoho otamana Zaporozkoi Sichi Petra Kalnyshevskoho [The last basket (little-known pages of victory, charity and martyrdom of the last basket chieftain of the Zaporozhian Sich Peter Kalnyshevsky]. *Svoboda slova*. 19 serp. [in Ukrainian].

Kotsur, H. H. (2012). *Petro Kalnyshevskiy: Neskorenyi dukhom* [Peter Kalnyshevsky: Unconquered in spirit]. Kyiv, Pereiaslav-Khmelnitskyi: Knyhy — 21, 483 s. [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (1990). *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine]. Lviv: Svit, 520 s. [in Ukrainian].

Mytsyk, Yu. (1992). Istoriia ukrainskoho kozatstva: aktualni problemy doslidzhen [History of the Ukrainian cossacks: current research problems]. *Kyivska starovyna*. № 3, s. 2–6. [in Ukrainian].

Oliinyk, O. (2019). Khutirskie kozatske hospodarstvo ta yoho vplyv na formuvannia psykholohichnoho typu zaporozhtsia [Farm cossack economy and its influence on the formation of the psychological type of the cossacks]. *Pytannia istorii Ukrainy: Istoryko-kulturni aspekty: Zbirnyk naukovykh prats*. Dnipropetrovsk, s. 22–29. [in Ukrainian].

Iavornytskyi, D. (1990). *Istoriia zaporozkykh kozakiv* [History of the zaporozhian cossacks]. Kyiv: Nauk. Dumka. T. 1, 583 s. [in Ukrainian].

Liudmyla Khmelnytska

PhD in History,

*Associate Professor of Chair of History
and Culture of Ukraine and Special Historical
Disciplines,*

State Higher Educational Institu-

tion "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy

Skovoroda State Pedagogical University"

(Pereiaslav, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2482-4322>

PECULIARITIES OF THE PROCESS OF FORMATION OF THE INSTITUTE OF POWER OF COSSACK CAMP'S COMMANDER PETRO KALNYSHEVSKYI

The article highlights political, administrative activities and the main stages of life of the Cossack camp's last commander of the Zaporizhzhya Sich Petro Kalnyshevskiy in the context of socio-political processes in Ukraine in the XVIII century. In particular, the main stages of formation and evolution of the institution of power of the Cossack camp's commander Petro Kalnyshevskiy in the light of the struggle for protection of the rights of the Zaporizhzhya Sich by deputation to the imperial court and struggle against the Haidamaka movement are considered. The figure of the commander of Cossack camp is defined as an outstanding Cossack leader, a successful administrator, a wise diplomat who guarded the Zaporizhzhya customs, rights and freedoms of the Cossacks, and who was an advocate of the ideals of Cossacks' freedom in difficult times of non-acceptance of the independent aspirations of the Cossacks by the Russian Empire.

It is noted that the fate of P. Kalnyshevskiy is inextricably intertwined with the fate of the Ukrainian people and represents a separate stage of Cossacks' history, and the figure of the commander of Cossack camp became a significant one in the history of Ukrainian statehood in general and of the Ukrainian army, and he himself is an advocate and guarantor of freedom and liberty. This determines the actuality of this study, the importance and relevance of studying the figure of Petro Kalnyshevskiy, his multifaceted activities, including the political and administrative aspects.

Keywords: *the commander of Cossack camp, Zaporizhzhya Sich, Cossack deputations, Haidamaka movement, power.*